

Napjainkban a politika porondjára kerülve – emocionális felhangokkal kísérve – a közgondolkodás részévé vált a csendőrség témája. Úgy gondolom, hogy a témakörben nyilatkozók és véleményt alkotók döntő többsége meglehetősen hiányos ismeretekkel rendelkezik. Általában személyes, vagy inkább örökölt impressziók hatása alatt foglalnak állást a témában. Ennek pedig óhatatlanul következménye, hogy a magyar közgondolkodás határain belüli sémákba igyekeznek beletuszkolni a szervezetet. Egyben – a megfelelő nemzeti rendvédelem-történeti ismeretek hiánya mellett – ez alkotja az egyik legjelentősebb problémát. A témával kapcsolatos harmadik nehézséget pedig az alkotja, hogy a csendőrség fogalmát a XX. század közepétől túlpolitizálták. A megítélés alapjává nem a történelmi események váltak, hanem az ideológiai hovatartozás. Ebből fakadóan szinte elvárássá vált, hogy a baloldali, illetve a jobboldali világnézetet vallóknak mit kell gondolniuk a szervezetről. Úgy gondolom, hogy ez a túlpolitizált véleményalkotási elvárás nem helyes. Álláspontom szerint a múltat preconcepciómentesen fel kell tárni, az eredményeket pedig közkinccsé tenni, amelyek szerint minden ember a lelkiismereti szabadsága alapján formálhat véleményt.²

A csendőrség megítélésével kapcsolatos különböző előítéletek oldásához szeretnék hozzájárulni a testület eredetének a bemutatásával. Egyben pedig csatlakozni szeretnék azokhoz³, akik el szeretnék oszlatni azt a tévhitet, mely szerint a militáns függelmi viszonyok szerint működő rendvédelmi testületek tevékenysége eredménytelen és káros, következképpen fenntartásuk nem kívánatos.⁴

A csendőrség francia eredetű testület. A testületet kezdetben „Maréchaussée”-nak nevezték. „Maréchaussée” létrejöttének több hipotézisa ismert.

Dr. REKTOR Béla a „Maréchaussée” szervezetét Angliából származtatta. Álláspontja szerint az angliai „Constable” rendszerből származik a francia „Maréchaussée”. „Constable”-nek hívták a haderő azon tisztjeit, akik a törvénysértők elfogása tekintetében hatáskörrel rendelkeztek. I. Edvárd uralkodása idején (1272–1307) az úgynevezett tizedrendszer fejlődésével a „Constable” került a 10 tizedből álló század élére. E minőségében pedig honvédelmi és rendvédelmi feladatokat is teljesített.⁵

Az úgynevezett tizedrendszer lényege az volt, hogy egymás mellett lakó 10 család alkotott 1 tizedet. E tizednek automatikusan tagjai voltak az oda tartozó családok 16 és 60 év közötti férfi tagjai. A tized tagjainak kötelességük volt – a tized élén álló tizedes vezetésével – a térségükben törvénysértést elkövetőket elfogni. Abban az esetben pedig, ha a bűnöst nem találták, vagy az elszökött, a tizedbe tartozó családok kötelessége volt a sértett kártalanítása.⁶

Ezt a tizedrendszert – más országokkal együtt – Franciaország átvette, ahol azonban a szervezet irányítóját „Maréchaussée”-nak nevezték.

Hasonló rendszer működött Magyarországon is, bár arra nincsenek adatok, hogy azt Angliából plántálták át a Kárpát-medencébe. Annyi azonban bizonyos, hogy már az Árpád-házi királyok idején a falvak kötelességét alkotta az úgynevezett orvok elfogása és a törvény emberei számára az átadásuk. Sikertelenség esetén pedig a sértett kártalanításáért a falu felelt.⁷

A tizedrendszer módosult formái a XIX. század végéig működtek a történelmi Magyarországon.⁸

Dr. ÖRY Károly – franciaországi kutatóútjának tapasztalatai nyomán – arra a következtetésre jutott, hogy a „Maréchaussée” nem angol, hanem francia indíttatású intézmény. Álláspontja szerint a „Maréchaussée” a francia haderő belső rendjének a fenntartására szolgált eredetileg. Szerepe akkor vált erőteljessé, amikor a lovagokat a zsoldoskatonák váltották fel. A „Maréchaussée” – amely kezdetben íjászokból állt – hatásköre eleinte a hadra kelt sereg alakulatainak tagjaira terjedt ki. Később fokozatosan – a lakosság igényeit kielégítve – gyarapodott a hatásköre. E folyamat kezdetén a hadművelési terület polgári lakosságára, majd nem csupán háború ideje alatt és nem csupán a hadművelési területekre terjedt ki a „Maréchaussée” kompetenciája.⁹

A „Maréchaussée” kifejezés onnan ered, hogy Fülöp Ágost az 1220-as évek elején a hadsereg főparancsnoka a Maréhaux azaz a Marschall hatáskörébe helyezte a katonák feletti igazságszolgáltatást. Mivel azonban a hadsereg vezetőit a hadvezetés kötötte le, ezért a katonai bírászkodás és igazságszolgáltatás teendőinek az ellátása érdekében felügyelőt neveztek ki e szakterület élére. A felügyelőt hadi felügyelőnek, azaz „Prévoit des Maréchaux”-nak, tehát a marsalok felügyelőjének nevezték.¹⁰

A „Maréchaussée” fejlődéstörténetét a francia szakirodalom több időszakra bontja. Az első periódusnak az 1221–1474 közötti időszakot tekintik, mint a megalakulás idejét. A második időszaknak az 1477–1514 közötti éveket tekintik. Ezen évek alatt vált – a korábban csupán a hadviselés időszakához kapcsolódó szervezet – állandó, békeidőszakban is működő testületté. A harmadik periódus 1515-től 1791-ig tartott. Ekkor a szervezetet kiterjesztették a királyság valamennyi tartományára. 1778-ban pe-

dig a „Maréchaussée”-t a király rendeletével – a többi fegyveres testület elé helyezve – királyi csendőrség rangjára emelte.¹¹

1789-ben a forradalom kapcsán a csendőrséget megszüntették. 1791-ben azonban újra létrehozták a szervezetet. A testület felfuttatása azonban 1798-ban vette kezdetét, amikor BONAPARTE Napóleon formálta újjá a szervezetet.¹²

A csendőrség európai elterjedésének a kezdete BONAPARTE Napóleon császárságához kapcsolódik. A napóleoni császárság vonzáskörébe tartozó országok a francia közigazgatási mintát – ennek részeként pedig a csendőrséget is – átvették. A császárság bukását követően a bevált formákat nem alakították vissza a hajdani vonzáskörzetbe tartozó országokban. Így maradt meg, majd – mint bevált forma – terjedt el Európa-szerte a csendőrség intézménye.¹³

A HABSBURG-birodalomba Itálián keresztül érkezett a testület. A korábban HABSBURG fennhatóság alatt álló Lombardia a napóleoni császárság vonzáskörébe került. Ebből fakadóan e térségben is a napóleoni közigazgatási minta érvényesült. Bonaparte NAPÓLEON bukását követően ugyan a tartomány ismét visszakerült a HABSBURGokhoz, azonban a visszatért HABSBURG hatalom nem szüntette meg a teljes napóleoni adminisztrációt. A bevált rendszereket átvette. Így került sor a csendőrség átvételére. Az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc leverése után pedig – mint a neoabszolutizmussal harmonizáló rendvédelmi testületet – a teljes HABSBURG-birodalom területére kiterjesztették.¹⁴

A Magyar Királyságban a csendőrség bevezetésére nem a HABSBURG hatalom tett először kísérletet. Az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharcot megelőzően a magyar felsőházban már megkísérelték a testület rendszerbe állítását. Gyűjtést is indítottak a Magyar Királyság területén felállítandó csendőrség működése várható költségeinek a fedezésére. Az uralkodó azonban ekkor még nem rokonszenvezett a kezdeményezéssel. Mivel anyagilag sem támogatta a felvetést, így az elhalt.

Az 1849. III. 4-ei oktrojált birodalmi alkotmány azonban már azt tartalmazta, hogy „A birodalom belső biztonságának az őrzése birodalmi ügy.”¹⁵ A feudális viszonyok felszámolása, a polgári átalakulás parancsuralmi módon történő megvalósítása szükségessé tette egy birodalmi biztonsági szervezet létesítését. Ez a testület volt a császári csendőrség. A császári csendőrség kiépítéséhez a mintát és a kiindulási alapot a lombardiai csendőrség szolgáltatta.¹⁶

A csendőrség birodalmi kiépítésének előkészületeit a birodalmi belügyminisztériumban valósították meg. A tervezet 1849 májusára készült el, melyet dr. Alexander BACH belügyminiszter terjesztett elő az uralkodónak. Ennek nyomán Ferenc József 1849. VI. 8-án nyílt paranccsal rendelte el a birodalmi csendőrség létrehozását.¹⁷

A testület felügyelői beosztásába az uralkodó 1849. IX. 17-én báró Johann Franz KEMPEN von Fichtenstamm altábornagyot nevezte ki. A szervezet működését az uralkodó az 1850. I. 18-án jóváhagyott ideiglenes csendőrtörvénnyel szabályozta. A testület személyügyi tekintetben a hadügyi, szolgálati teendői vonatkozásában pedig a belügyi tárca kompetenciájába tartozott, ám a testület főfelügyelőjét közvetlen uralkodói alárendeltségbe helyezték. A törzstiszteket az uralkodó, a beosztott tiszteket a hadügyminiszter, a csendőröket pedig az állományilletékes parancsnok nevezte ki. A HABSBURG-birodalmat 16, majd 19 körzetre osztották és mindegyik körzetbe egy-egy ezredet szerveztek, ezredenként 1000 fő körüli létszámmal. A birodalmi császári csendőrség fénykorában a testületnél 16 340 gyalog és 2307 lovas csendőr szolgált. A neoabszolutizmus rendvédelmi struktúrájának csúcsaként Ferenc József 1852. IV. 25-én nyílt paranccsal hozta létre a Legfelsőbb Rendőrhatóságot. Így módon a rendvédelem kikerült a belügyi tárca feladatai közül. A birodalom rendvédelmi szervezetei e legfelsőbb hatóság (kvázi minisztérium) felügyelete alá kerültek. E hatóság élére az uralkodó a csendőrség felügyelőjét nevezte ki, meghagyva a csendőrség felügyelői tisztségét is.¹⁸

A császári csendőrség hatásköre a városokra nem terjedt ugyan ki, azonban a birodalom területének és lakosságának döntő többsége a működési területén élt. A közrendvédelmi szolgálatot alapvetően – a kis létszámú, általában 5–16 fős őrsőkre telepített – csendőr legénység járőrözéssel látta el. Csendőr az a 24. és 36. év közötti kiszolgált katona lehetett, aki nőtlen, vagy gyermektelen özvegy és kitűnő egészségi állapotú volt. Felvételi követelmény volt még a német mellett a szolgálati helyen élő lakosság anyanyelvének a beszélése, az írni és olvasni tudás, valamint a fedhetetlenség. A jelentkezőknek legkevesebb 8 év szolgálati időt kellett vállalniuk. A csendőrség személyi állományának ellátása kedvezőbb volt, mint a haderőnél szolgálatot teljesítőké.¹⁹

A csendőrség az egész HABSBURG-birodalomban, így a Kárpát-medencében is kitűnő hatásfokkal működött. A lakosság azonban nem szerette, mert a HABSBURG elnyomás eszközeként működött a szervezet. A csendőrség tagjainak például joguk volt magyaros szakálviselet miatt is néhány napos fogdára

büntetni az embereket. A csendőrök hatóság előtt tett tanúvallomását a bíróságok tárgyi bizonyítékként kezelték stb.²⁰

A birodalmon belüli ellenállás, a Solferino-i (1859. VI. 24.) és Königrätz-i (1866. VII. 3.) vereség azonban szükségessé tette a belpolitikai irányváltás bevezetését. A Legfelsőbb Rendőrhatalóságot feloszlatták. BACHot és KEMPENT pedig az uralkodó menesztette (1859. VIII. 21.). A csendőrség azonban megmaradt a hadügyi és a belügyi tárca alárendeltségében. A 19 csendőr ezredet 10-re, a létszámot pedig 7903 főre csökkentették²¹ ám 1866-ban 15-re növelték a csendőr ezredek számát.²²

Végül is a HABSBURG-birodalom császári csendőrségének Magyarországon a kiegyezés vetett végét. A rendvédelem nem vált közös ügygé, ennek a gondolata sem merülhetett fel, mivel a kiegyezés lényegével lett volna ellentétes. A rend fenntartása ugyanis hagyományosan az önkormányzati, a belügyi kompetenciák közé tartozott.²³ Ebből fakadóan a kiegyezéssel a testületnek a Magyar Királyság területén állomásozó alakulatait a magyar kormány nem vette át, működésük megszűnt. Magyarországon 1867. V. 8-án rendelettel szüntették meg az idegen testületnek tartott csendőrség tevékenységét. A felszámolás okaként nem a szervezet szakmai kvalitásait jelölték meg, hanem a testületnek a nemzeti elnyomásban kifejtett tevékenységét. Az uralkodó azonban ezt megelőzően 1867. III. 23-án Budán kibocsátott rendeletében már intézkedett a császári csendőrség Magyarországon állomásozó részének a feloszlásáról.²⁴

Az örökös tartományokban a csendőrség azonban fennmaradt az eredeti alárendeltségével, nevezetesen személyi ügyek tekintetében a hadügyi, a szolgálati feladatokat illetően pedig a belügyi tárca alárendeltségében. 1873-ban a testületet oly módon szervezték át, hogy az Osztrák Császárság valamennyi tartományában kialakítottak egy csendőr ezredet. 1876-ban pedig az Osztrák Császárság országgyűlése csendőr törvényt is alkotott.²⁵

A történelmi Magyarország területén tehát a HABSBURG császári csendőrség megszűnt, de nem teljes egészében. Fennmaradt egy-egy csendőr ezred Erdélyben és Horvátországban az ottani közös hadseregbeli magasabb parancsnokságok alárendeltségében. A csendőr ezredek fenntartási költségeihez a magyar kormány hozzájárult. Ezt az ellenzék is megszavazta annak ellenére, hogy megkísérelte kierőszakolni a csendőr ezredek megszüntetését. Az alakulatok létének az elbizonytalanodását az ott szolgálatot teljesítő személyi állomány is érezte. Az erdélyi csendőr ezred 1207 státuszából 1869. VII. 1-én például csupán 637 hely volt feltöltve. Aki tehette elkérte magát a bizonytalan jövőjű alakulattól. Ennek ellenére azonban az alakulat a közbiztonsági teendőit Erdélyben sokkal jobban látta el, mint az önkormányzatok rendvédelmi testületei az ország más területein. Ebben az ellenzéki és a kormánypárti képviselők egyaránt egyet értettek.²⁶

A HABSBURG-birodalom császári csendőrsége Magyarországi maradványainak megszüntetése, vagy meghagyása dilemáját végül is egy harmadik megoldás oldotta fel. TISZA Kálmán – mint a WENCKHEIM-kormány belügyminisztere – arra az álláspontra helyezkedett, hogy a csendőr alakulatokat nem szabad feloszlalni, hanem azt a közös hadügyi tárcától át kell venni a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium alárendeltségébe. Ezt az álláspontját az 1875. III. 9-ei magyar minisztertanácson el is fogadtatta. 1875. III. 24-ei koronatanácson már WENCKHEIM Béla miniszterelnökkel közösen vették fel a csendőr ezredek átvételére irányuló álláspontot. Ekkor azonban az uralkodó még nem adott hangot az egyetértésnek.²⁷

A magyar Szent Korona alá tartozó területeken a csendőr csapatok státusza tisztázásának a feladatával a magyar kormány SZENDE Béla honvédelmi minisztert bízta meg. SZENDE honvédelmi miniszter KOLLER közös hadügyminiszterrel két témában vitázott, nevezetesen a csendőrségnél maradó tisztek számára a magyar kormány feltételül kívánta szabni a tökéletes magyar nyelvtudást. A távozó tisztek nyugdíját pedig a közös hadügyminisztériumnak kellett volna fizetnie. A véleménykülönbséget az 1875. VIII. 16-ai koronatanácson egyeztették. E szerint nem magyar állampolgárságú és magyarul nem beszélő tisztek is szolgálatban maradhattak. Az átvett csendőri ezredek pedig nem olvastották be a Magyar Királyi Honvédségbe. A változtatásokat az 1876. IV. 24-én kibocsátott honvédelmi miniszteri rendeletek tartalmazták.²⁸

Az átvétel során a csendőr ezredek átkeresztelték „Magyar Királyi Erdélyi Csendőrség”, illetve „Magyar Királyi Horvát-Szlavón Csendőrség” elnevezésre. A szolgálati nyelv Erdélyben a magyar, Horvátországban pedig a horvát lett. Az átvétel kapcsán rendezték a két csendőr ezred viszonyát a közigazgatási hatóságokhoz és a bíróságokhoz, valamint a Magyar Királyi Honvédséghez. A legénység szolgálati idejét 3 évben állapították meg és kötelezővé tették a fizikai alkalmasságot bizonyító orvosi igazolást. A lelkesítő ügyek, az egyházi anyakönyvek vezetése a közös hadsereg lelkesítőitől az illetékes vallásfelekezetek lelkipásztoraihoz kerültek.

A horvát csendőrség átvétele azonban nem volt zökkenőmentes. KOPPITSCH Ottó ezredes a horvát-szlavón csendőrség parancsnoka – az alakulat alárendeltségének megváltoztatása miatt – szolgáltatást tovább nem vállalta. A horvát bán a magyar minisztertanács elé vitte a horvát csendőrség ügyét, mivel nehezményezte, hogy a Magyar Királyi Honvédség képviselői megvizsgálhatják a horvát csendőrség okmányait, a honvédelmi miniszter tiszteket oszthat be próbaszolgálatra a horvát csendőrséghez, illetve a horvát csendőrség elnevezésében a magyar jelző is szerepel, továbbá a személyi állomány egyenruházatán magyar ékítmények találhatók. A bán felvetését a magyar minisztertanács elutasította.²⁹

A csendőr alakulatok státusza megnyugtató rendezésének nem csupán belpolitikai, hanem külpolitikai okai is voltak. Erdélyt az Osztrák-Magyar Monarchia hadvezetése egy esetleges orosz-román-szerb-török fegyveres összetűzés esetén valószínűsíthető hadműveleti területnek, vagy közvetlen háttérterületnek tekintette. Ebből fakadóan pedig kiemelt fontosságúnak tartották a térség közbiztonságát. Márpedig ebben az időben a csendőrség volt az egyetlen szervezet, amely ezt elfogadható módon biztosítani tudta.³⁰

A helyi rendvédelem hatáskörének az önkormányzatokhoz telepítését tartalmazó stratégia látványosan megbukott az 1870-es években. Csak a jelentős bevétellel rendelkező törvényhatósági jogú városok anyagi helyzete bizonyult elegendőnek ahhoz, hogy ütöképes rendőrséget tartsanak fenn. A megyei pandúrszervezetek elavultak voltak. Vidéken a közbiztonság jelentős mértékben megromlott. A helyzeten a magyar kormány kezdetben úgy kívánt úrrá lenni, hogy a legveszélyeztetettebb területeken elhelyezkedő vármegyék csoportjaihoz teljahatalmú királyi biztosokat küldött ki. Ilyen volt például RÁDAY Gedeon a Dél-Alföldön. A királyi biztosok drasztikus eszközökkel ugyan rendet teremtettek, azonban megbízatásuk lejártá után az anarchia visszarendeződött.³¹

Ekkor határozott úgy a magyar kormány TISZA Kálmán kezdeményezésére, hogy létrehozzák a magyar Szent Korona alá tartozó területekre kiterjedően a Magyar Királyi Csendőrséget. TISZA Kálmán indítványát 1880 augusztusában terjesztette a magyar minisztertanács elé. A minisztertanács a javaslattal egyetértett. A Magyar Királyi Csendőrség létrehozásának témáját a magyar országgyűlés 1880. XI. 27-én és 1880. XI. 29-ével kezdődően tárgyalta, melynek nyomán az 1881/II. és az 1881/III. törvénycikket hozta létre, amit az uralkodó 1881. II. 14-én szentesített.³²

Ezzel kezdte meg működését a Magyar Királyi Csendőrség, amely a polgári magyar állam leghatékonyabb rendvédelmi testületként működött. A felállítása ugyan több évet vett igénybe, azonban a kezdeti nehézségek után európai színvonalra emelte a magyar vidék közbiztonságát, olyan büntetőrendészeti mutatókat produkálva, amelyet azóta sem sikerült utolérni.³³

Jegyzetek:

¹ A címet a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaságtól adaptáltam. Az 1990-ben alakult és a Fővárosi Bíróság által 1991-ben regisztrált társadalmi szervezet hivatásának tekinti nemzeti rendvédelem-történetünk feltárását, az eredmények közkinccsé tételét. Ennek érdekében a tudományos társaság általában évente tudományos konferenciát, a szakosztályai pedig – amelyek nem adminisztratív egységek, hanem szellemi alkotóműhely jelleggel működnek – átlag két évente szimpozionokat tartanak. A társasági konferenciák tematikusak. A konferenciákon egy-egy magyar rendvédelem-történeti szakterület legújabb kutatási eredményeit osztják meg a kutatók a hallgatósággal. A tudományos társaság 1990-től 2012-ig 26 konferenciát szervezett. A csendőrség témakörével – hasonlóan más témákhoz objektív történelemszemléleten nyugvó preconcepciómentes szemléletű – két konferenciát valósítottak meg. 1996. X. 29.–1996. XI. 1. „A napóleoni közbiztonsági örtestület útja Párizstól – Itálián és Ausztrián keresztül – Budapestig.” és 2009. XII. 3.-án „Csendőrség Ausztria-Magyarországon, illetve Ausztriában és Magyarországon 1849-2005.” címmel. Különösen az 1996. évi konferencia volt újszerű a témaválasztásból fakadóan. Ennek kapcsán jött létre a tudományos társaságban a csendőrség-történeti szakosztály, amely 2012 februárjában tartotta a XVI. szimpozionját.

² PARÁDI: Tények és érzelmek egy hajdan volt magyar rendvédelmi testület kapcsán.

³ PARÁDI: A rendvédelem védelmében.

⁴ FINSZTER

⁵ REKTOR: 22. p.

⁶ BOPP – SCHULTZ: 9. p.

⁷ PARÁDI: *A magyar rendvédelem története.* 25–39. p.

⁸ TISZA: 77–78. p.

⁹ ÖRY

¹⁰ Loc. cit.

¹¹ Loc. cit.

¹² NEUBAUER: 25–26. p.

¹³ PRESZLY

¹⁴ Loc. cit.

¹⁵ Reichsgesetzblatt, Nr. 150/1849.

¹⁶ PRESZLY: op. cit.

¹⁷ ZACHAR

¹⁸ Csendőr ezredszékhelyek és működési területek 1849-1859.

Bécs = Alsó- és Felső-Ausztria és Salzburg	Zágráb = Horvátország és Szlavónia
Brünn = Morvaország és Szilézia	Laibach = Illíria
Prága = Csehország	Graz = Stájerország, Tirol
Lemberg = Galícia és Bukovina	Insbruck = Voralberg
Kassa, Pest és Nagyvárad = Maradék Magyarország három részre osztott területe	Milánó = Lombardia
Nagyszében = Erdély	Velence = Pádova
Temesvár = Szerb Vajdaság és Temesi Bánság	Zára = Dalmácia

Magyarországot mint államot megszüntették. Területét tartományokra osztották. Csendőrséget állítottak fel a Bécsből közvetlenül irányított Katonai Határőrvidéken is, valamint Krakkó, Pozsony és Sopron székhellyel újabb ezredeket hoztak létre.

HESZTERA

¹⁹ ZACHAR: op. cit.

²⁰ PARÁDI: *A magyar rendvédelem története*. 39-53. p.

²¹ Csendőr ezredszékhelyek és működési területek 1860-1865

Bécs = Alsó- és Felső-Ausztria, Salzburg, Stájerország, Karintia.

Prága = Csehország, Morvaország, Szilézia.

Velence = Megmaradt itáliai területek, Tirol, Voralberg.

Lemberg = Galícia, Bukovina.

Trieszt = Krajna, Horvátország és Szlavónia, Dalmácia.

Loc. cit.

²² Csendőr ezredszékhelyek és működési területek 1866-1867

Bécs = Alsó- és Felső-Ausztria, Salzburg, Stájerország, Karintia.

Prága = Csehország, Morvaország, Szilézia.

Velence = Megmaradt itáliai területek, Tirol, Voralberg.

Brün = Morvaország és Szilézia.

Kassa, Nagyvárad, Pozsony, Buda, Temesvár = A maradék Magyarország 5 részre osztott területe.

Kassa, Pest, Pozsony, Sopron = A maradék Magyarország 4 részre osztott területe.

Kolozsvár = Erdély és az 1860. XII. 27-én Magyarországhoz visszacsatolt Szerb Vajdaság és Temesi Bánság.

Kolozsvár = Erdély.

Lemberg = Kelet-Galícia és Bukovina.

Krakkó = Nyugat-Galícia.

Laibach = Stájerország, Karintia, Krajna és a tengermelék.

Zágráb = Horvátország és Szlavónia.

Zára = Dalmácia

Loc. cit.

²³ GALÁNTAI: 7-87. p.

²⁴ CSAPÓ: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914*. 13. p.

²⁵ ZACHAR: op. cit.

²⁶ CSAPÓ: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914*. 14-15. p.

²⁷ Loc. cit.

²⁸ 1552/1867. HM. r.

²⁹ CSAPÓ: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914*. 17-19. p.

³⁰ Loc. cit.

³¹ CSAPÓ: *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság. A betyárvilág felszámolása*.

³² 1881/II. tc. ; 1881/III. tc.

³³ PARÁDI: A polgári magyar állam első központosított közbiztonsági szerve a Magyar Királyi Csendőrség.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK

BOPP – SCHULTZ

— BOPP William – SCHULTZ Donald: *A short history of American Law Enforcement*. [Az amerikai rendvédelem rövid története.] Springfield, 1972, Charles Thomas Publisher.

CSAPÓ: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914*.

— CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914*. Pécs, 1999, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány. 186 p. HU-ISBN 963 9079 40 5. /Pannónia könyvek./ HU-ISSN 0237-4277.

CSAPÓ: *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság. A betyárvilág felszámolása*.

— CSAPÓ Csaba: *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság. A betyárvilág felszámolása*. Pécs, 2007, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány. 204 p. HU-ISBN 978 963 9488 77. /Pannon könyvek./ HU-ISSN 0237-4277.

FINSZTER

— FINSZTER Géza: *A rendészet elmélete*. Budapest, 2003, KJK-KERSZÖV Jogi- és Üzleti Kiadó Kft. HU-ISBN 963 224 701 9

GALÁNTAI

— GALÁNTAI József: *A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák-magyar dualizmus 1867-1918*. Budapest, 1985, Kossuth. HU-ISBN 963 09 2589 3

NEUBAUER

— NEUBAUER Franz: *Die Gendarmerie in Österreich*. [Az osztrák csendőrség.] Graz, 1925, Steiermarkische Landesdruckerei.

PARÁDI: *A magyar rendvédelem története*.

— PARÁDI József et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története*. Budapest, 1996², Osiris. HU-ISBN 963 04 7958 3

PRESZLY

— PRESZLY Lóránd: *A Magyar Királyi Csendőrség története*. Budapest, 1920, Honvédelmi Sajtóvállalat.

REKTOR

— REKTOR Béla: *A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története*. Cleveland, Ohio, USA, 1980, Árpád Könyvkiadó Vállalat. USA-ISBN 0-934214-01-8

TISZA

— TISZA Miksa: Magyarország rendőrségének a története. Igló, 1913, Szepesi Lapok Nyomdavidállalat.

TANULMÁNYOK

HESZTERA

- HESZTERA Franz: Die Kommandostrukturen der Gendarmerie von 1850 bis 1993. [A csendőrség parancsnoklási rendszere 1850-1993.] *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, IV. évf. (1994) 5. sz. 18–27. p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „Háború, forradalom, trianon.” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

ÖRY

- ÖRY Károly: „Maréchaussée”-tól a Gendarmerie Nationale-ig. (A francia csendőrség történeti előzményei.) *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, VII. évf. (1997) 8. sz. 73–77. p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1996. október 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A napóleoni közbiztonsági őrtestület útja Párizstól – Itálián és Ausztrián keresztül – Budapestig.” című VIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

PARÁDI: A polgári magyar állam első központosított közbiztonsági szerve a Magyar Királyi Csendőrség.

- PARÁDI József: A polgári magyar állam első központosított közbiztonsági szerve a Magyar Királyi Csendőrség. *Belügyi Szemle*, XXXVII. évf. (1989) 2. sz. 35–40. p. HU-ISSN 0133-6738.

PARÁDI: A rendvédelem védelmében.

- PARÁDI József: A rendvédelem védelmében. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, XVI. évf. (2009) 19. sz. 88–98. p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2005. október 6-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „Másfél évtized nemzeti rendvédelem-történetünk kutatásának a szolgálatában.” című XIX. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

PARÁDI: Tények és érzelmek egy hajdan volt magyar rendvédelmi testület kapcsán.

- PARÁDI József: Tények és érzelmek egy hajdan volt magyar rendvédelmi testület kapcsán. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, XVII. évf. (2009) 20. sz. 93–99. p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2006. szeptember 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A XIX-XX. századi magyar forradalmak hatása nemzeti rendvédelmi rendszerünkre.” című XX. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

ZACHAR

- ZACHAR József: Fejezetek az osztrák csendőrség történetéből 1849-1918. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, VII. évf. (1997) 8. sz. 105–109. p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1996. október 29-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A napóleoni közbiztonsági őrtestület útja Párizstól – Ausztrián és Itálián keresztül – Budapestig.” című VIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

JOGSZABÁLYOK

Reichsgesetzblatt, Nr. 150/1849.

1881/II. tc.

1881/III. tc.

1552/1867. HM. r.

- Reichsgesetzblatt, Nr. 150/1849.

- 1881/II. tc. a csendőrség legénységi állományának kiegészítéséről.

- 1881/III. tc. a közbiztonsági szolgálat szervezéséről.

- 1552/1867. HM. r. az erdélyi és a horvát-szlavón csendőrség átvétele tárgyában.